
A Vigilia beszélgetése

Beke Györggyel

— *Életed nagy részét Erdélyben élted le, 1989 karácsonyán települtél át Magyarországra. Miért? Milyen szerepet játszott ebben az erdélyi magyarság ellen fellépő politika és milyen a Veled szemben hozott intézkedések?*

— A Ceausescu-diktatúra igen leleményes volt ellenfeleinek lehetetlenné tételében. Az erdélyi magyar írók mindegyike külön regényt mondhatna a román államhatalom módszereiről, „finomabb” vagy durvább fellépéseiről ellenük. A lényeg azonban mindig ugyanaz volt: a magyarság megmaradását valló, ebben a szellemben tevékenykedő írókat vagy hallgatásra kényszeríteni vagy elűzni a szülőföldjükről. Az utóbbi tíz évben én mind a két eljárást megismerhettem. A kiadók többé nem jelentethették meg a könyveimet, a szerkesztőségek parancsot kaptak, hogy csak elítélőleg írhatnak rólam. Munkahelyemről, *A Hét* című hetilap kolozsvári műhelyéből elbocsátottak, megaláztak, majd — írók tiltakozására — kényszerűségből visszavettek ugyan, de az irodalmi élet periferiájára szorítottak. Két irodalmi díjamat is elvette a párhatalom, noha nem lett volna joga ehhez, hiszen a díjamat írói testület ítélte meg számomra és nem állami szerv. Mindezekon kívül, az ellenem indított hajszának volt egy sajátos — más esetben nem alkalmazott — vonása is: titkos román brosúrát írtak és terjesztettek *Boltívek teherbírása* című 1983-as kötetem ellen. Hadd idézzem erről Szócs Gézát, aki még emigrációba kényszerítése előtt, a párt Központi Bizottságához eljuttatott tiltakozásában, 1984. július 14-én ezt írta: „A történelmileg hamis vagy elfogult hangvételű hivatalos kiadványok mellett újabban már illegálisan sokszorosított írások is magyarellenes hangulatot keltenek, félretájékoztatva és izgatva a közvéleményt. Megemlíthjük Rotărescu nyugalmazott államvédelmi alezredes Beke György író támadó pamfletjét, mely megdöbbentő képet nyújt egyes belügyi tisztak világnézetéről, ítélőképességéről és indulatairól.” (Nyomtatásban megjelent Szócs Géza *Az uniformis látogatása* című kötetében.)

— *Erdélyben mint író, szociográfus és újságíró dolgoztál, milyen valóságfeltáró munkát végeztél el, mik voltak ennek legfőbb tanulságai?*

— Az írói szociográfia műveivel és mestereivel fiatal középiskolásként ismerkedtem meg. Felejthetetlen marad számomra Móricz Zsigmond látogatása a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban. Eljöttek hozzánk a „népi írók”, Veres Péterék. Maradandó élményt jelentett Mécs László szavalata a kollégiumban. Azért tartom fontosnak megemlíteni ezt, mert a Mikó Kollégium református középiskola volt, de egyképpen nyitott minden magyar szellemi áramlat befogadására, legyenek ezeknek a képviselői protestáns írók, Szabó Dezső, Németh László, vagy katolikus pap-költő, mint a fehér reverendás Mécs László, akinek a felelősségünket ébresztő szavaiat minket, fiatalokat megdöbbentettek, tanáraink egy részének a szemében könnyeket láttam. Onnan hozom, meg családomból, római katolikus apa és református anya fiaként a mélységes elköte-

lezettséget az öikuménia iránt. Nyilván, erdélyi magyar kisebbségi sorsunkból is, amely őszinte, megtartó toleranciára és józan összefogásra tanított.

Eszmélkedésem egybeesett 1940-es visszacsatolással. Szenvedélyes érdeklődéssel ismerkedtünk az anyaország életével, irodalmával, és ez sugallta a kíváncsiságot, hogy szülőföldünket is az összmagyar szellemi élet tükrében szemléljük. Erdélyben, éppen a magyarországi falukutatás serkentésére — amely a „népi írók” munkásságánál messzebb nyúlik vissza az időben, egészen Teleki Pálig — 1940 előtt már megszülettek a szociográfiai vizsgálódás maradandó művei, Balázs Ferenc, Böződi György tollán, de az én szülőmegyémet, Háromszéket e kutatások nem nagyon érintették. Böződi Udvarhely-centrikus könyvében, a *Székely bánjában* csak négy oldal jutott Háromszéknek. Úgy éreztem, hogy ezt a munkát folytatnom kell. Diákfejjel írtam első kísérleteimet, majd húsz éves sem voltam, mikor a szülőfalummal szomszédos Szotyor községben az egykézés jelentkezését vettem szemügyre, bebizonyítva, hogy a legszegényebb családokban a legtöbb a gyerek, a vagyonos gazdák körében tűnik fel az egykézés. A gépi gazdálkodás, a mezőgazdasági haladás és a népi hagyományok viszonyát kerestem anyai nagyapám szülőfalujában, Oltszem községben és a felsőháromszéki Kézdiszentléleken. Türelmetlenségemben egyetemi tanulmányaimat is abbahagytam egy időre, később folytattam, és megszereztem magyarszakos tanári diplomámat Kolozsvárott. Professzoraim, Jancsó Elemér, Benedek Marcell, György Lajos, Gunda Béla, Szabó T. Attila tudományos munkássága társadalomkutatásra serkentett, amihez akkor Erdélyben már nem maradtak magyar intézmények. Egyetlen lehetőség kínálkozott: az újságírás: A *Népi Egység* és a *Romániai Magyar Szó* hasábjain közöltem riportokat, bennük voltak a későbbi szociográfiai írások csírái is. A bukatesti magyar lap 1953-ban az *Előre* nevet vette fel, és tovább már nem nagyon kedvelte a társadalomvizsgálatot. Minden napi kenyérkereső munkám mellett folyóiratokban és könyvekben adtam közre szociográfiai fogantatású riportjaimat. A *Hét* kolozsvári szerkesztőjeként, 1974-től tiltásomig végre elegendő mozgási szabadságom nyílt ahhoz, hogy fiatalkori terveimet módszeresebben kezdjem megvalósítani.

— *Írni kezdte egy könyvsorozatot Erdély magyarok lakta vidékeiről, mi jelent meg ebben, és miért maradt abba a sorozat?*

— Kapcsolódva előbbi kérdésedhez: Erdély mai valóságának feltérképezését *A Hét* munkatársaként kezdtem el. Huszár Sándor főszerkesztőtől ehhez teljes támogatást kaptam. Indulhattam volna először székely szülőföldemre, de úgy gondoltam, hogy a középerdélyi magyar szórványok világával kezdem. Orbán Balázs száz évvel előbb a Székelyföldet bűvőrolta fel, én egész Erdélyt kívántam bemutatni. De éppen a vállalkozásom arányai miatt nem törekedhettem olyan részletességre, mint a nagy székely előd. Orbán Balázs ugyanis vizsgálódását kiterjesztette a történelemre, a néprajzra, a geológiára, emellett fényképezett is mindenütt. Úgy terveztem, hogy az egyes erdélyi tájak magyar életét vizsgálom, érintve a magyar-román-német együttélést is, de nem monografikus igénnyel, hanem szubjektív írói alapállásból szemlélődve. Tehát azokat az eseményeket, embereket hozom be könyveimbe, amelyek, illetve akik a kistájak jegyeit leginkább hordozzák. A *Boltivek teherbírása* az anyaországi rendelkezés kívül Erdély számára 30 ezer példányban jelent meg. És ez volt az oka a bukaresti hatalom fokozódó haragjának sorozatom ellen, a gáncsoknak, üldözéseknek, letiltásoknak. Öt kötet jelent meg a sorozatból, Szilágy, Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód,

Máramaros és Szatmár, valamint Bihar megyéket pásztázták könyveim. A hatodik is elkészült, a Bánságból, ahol hat nép és hat nyelv él együtt, de akkor már erélyesen közbeszólt a román cenzúra, és a kéziratot — egyszerűen eltüntette. Kényszerű hallgatásom esztendeiben bejártam Erdély többi vidékét is, tüzetesen körülnéztem ismét székely szülőföldemen, s az egész sorozat — tizenkét kötet — várja az alkalmas időket, mikor a magyar társadalom ismét kíváncsi lesz önmagára és az erdélyi magyar életre.

Szociográfiai munkáid és riportjaid a moldovai csángók iránt érzett érdeklődésedről tanúskodnak. Hogyan kerültél velük kapcsolatba, miben látod a „csángó-kérdés” lényegét?

— Könyvtárnyi irodalma született a moldvai csángóságnak. Gazdag írásbeliség mutatja be a barcasági csángók történetét. Megbízhatóan követhetjük a gyimesi csángók sorsát. A Hunyad megyei — dévai, csernakeresztúri, vajdahunyadi — csángó telepések köréből szavahihető, jó megfigyelőképeségű népi „emlékirók” kerültek ki. Ez a raj ugyanabból az öt bukovinai székely községből szakadt ki, mint a mai tolnai, baranyai székely telepések; őseik az 1764-es öldöklés elől menekültek Csíkból és Háromszékről előbb Moldvába, majd onnan északra, Bukovinába. A dévaiak csángóknak nevezik magukat, a tolnaiak megsértődnek, ha nem székelyeknek tartjuk őket. Ez is igazolhatja, hogy valamennyi csángó csapat egyazon székeey testből vált ki, részint telepítéssel (a barcaságiak határőri feladatot teljesítettek a Kárpátok déli hágóinál), részint meneküléssel vagy munkakereséssel.

A barcasági csángó világ gyermekkori élményem, tanítónő nagynéném egy tatrangi csángó tanítóhoz ment feleségül. Én a hétfalusi csángók közül választottam feleséget, Bukarestbe szakadt családból. Ezek személyes kötődéseim.

Moldva csángó-magyar telephelyeit az irodalomból ismertem meg először. Mikor újságíró igazolvánnyal a zsebemben eljutottam közéjük — 1957-ben — magyar értelmiségiek számára a Csángóföld tilos terület volt megint, mint a két világháború közötti időkben. A bukaresti lap egyféle „diplomáciai menlevelet” biztosított számomra, a helyi hatóságok nem voltak felkészülve arra, hogy a román fővárosból érkező újságíró magyar szemmel tekint szét a Szeret partján. Mikor rájöttek a „turpisságra”, annál nagyobb dühvel támadtak rám, egyebek között, még 1973-ban ezért nevezett egy „magyar nemzetiségű” román államvédelmis tiszt Aradon „a román nép fő ellenségének, az imperialisták ügynökének”. Nem tudom, miért éppen a nyugatiak „ügynöke” voltam, mikor a Nyugat törődött legkevesebbet a moldvai csángók nemzeti nyomorával. Huszár Sándor védelmezett meg *A Hét* 1973. április 20-i számában velem készített interjújával. Egyelőre nem járhattam tovább Moldvába, aztán végképp befődtek előttem az oda vezető utat. Ezekről a barangolásaimról született írásaimat az Európa Könyvkiadónál 1988-ban megjelent *Csángó passió* című kötetem fogja egybe. Most nem kívánok kitérni arra, hogy ez a könyv egyik vádpont lett Erdélyben a kiüzetésemhez vezető magánperemben. Fontosabbnak érzem tőmondatokban összegezni a „csángó-kérdés” lényegét:

Azóta indult romlásnak a moldvai magyar élet, hogy az anyaország, a nemzet nem tudott már tovább gondoskodni róla. Következésképpen, ha manapság — a nemzetközi felfogással összhangban — a magyar nemzet egységét vállaljuk, akkor minden szinten, minden lehetséges eszközzel védelmeznünk kell a még pislákoló magyar életet Moldvában. Vonatkozik ez a kötelesség a katolikus egyházra, a pártokra, társadalmi szervezetekre. Egyének eddig is nagyon sokat

tettek az anyaországban, tudatosították a haláltusát, és hogy az egész nemzetet pótolhatatlanul szegényítő pusztulás ez, most a közösségeken a sor és a felelősség a csángó feltámadásban. Annál inkább hiszek ebben a feltámadásban, mert végre jelentkezett az eddig soha nem létezett „bennszülött” csángó-magyar értelmiség, amelyik Erdélyben csángó szervezetet hívott létre, újságot ad ki, szembenéz irdatlan felelősségével és a százfejű sárkányokkal is. Lehetetlen, hogy ne lennének képesek — a nemzet segítségével — önmagukat megmenteni!

— *Írásaidban igen sokat foglalkoztál az erdélyi magyarság vagy éppen a bukaresti magyarság múltjával. Milyen tanulság és biztatás meríthető a történelemből?*

— Huszonkét évet éltem Bukarestben. Igyekeztem végigjárni az ottani magyar élet nyomait, régi és újabb idők jeleit kutattam. Két regényemben is — *Fölöttük a havasok* és *Világos árnyékában* — felidézem a bukaresti magyar múltat. Erről most csak annyit, hogy még az 1815-ben létesült református egyházközséget megelőzően, római katolikus magyar papok éltek, prédikáltak Bukarestben, Pitestiben és más havasalföldi városokban. Nyilván a moldvai Csángóföldön is. Havasalföldön magyar nemzedékek hosszú sora olvadt bele a román-ságba. Bözödi György egymillióra teszi a számukat, leszámazottaikkal együtt.

Bukarestben ugyanis — mindenütt az emigrációban — a magyarság megőrzése vagy elvesztése, egyéni döntés. Ez az én bukaresti „emigrációm” figyelmeztető tanulsága. A Székelyföldön vagy Debrecenben, Győrött végighaladott valaki az életen úgy, hogy el sem gondolkozott rajta: mit is ér az ő magyarsága? Beleszületett a nyelv, a hagyományok keretébe, azok vezetik. De Bukarestben és mindenütt a szórványokban nyomban választás elé kerül: a nyelv, amely addig pusztán a közlés eszköze volt, szellemi vagyona lesz vagy nem lesz, hagyományos kapocs szüleihez, nagyszüleihez, a tudata mélyén magával hozott világhoz, vagy kolonc új környezetében, vélt vagy valós érvényesülése útján. Ilyenkor éli át mindenki a maga magyarságát: akkor is, ha tudatos sorsként fogadja el, de akkor is, ha többé tudni sem akar róla. A választás néha keserves, és csak az dönt igazán önmaga lelki valója mellett, aki hozott magával valami örökséget.

Ez nem felmentés a tömbökben élők számára, a nemzeti közöny bűne alól, hanem még inkább kötelezettség értékeink, sajátosságaink megbecsülésére.

— *Mint erdélyi magyar katolikus jól ismered az ottani egyházak helyzetét, ráadásul Márton Árontól Tempfli Józsefíg személyes kapcsolatban álltál az erdélyi magyar katolikus vezetőivel. Milyennek látod az egyházak helyzetét, a keresztény ökumenét és az erdélyi egyházak szerepét a magyarság és a magyar kultúra védelmében?*

— Ismét kapcsolódnék előbbi kérdésedhez. Az egyház a nemzeti értékek védelmezője, megmentője lehet, földi küldetésének egyik fontos kötelessége ez. Erdély azért is a tolerancia földje századok óta, mert a történelmi szükségyszerűség követelte meg, hogy hol a katolikusok, hol a protestánsok ebbe a nemes emberi eszménybe kapaszkodjanak, amely egyben isteni parancsokat foglal magában. Másként nemegyszer pusztulás várt volna rájuk. Az ökumené a megmaradás történelmi parancsa.

Erdélyben akkor is hatott az egyházak közötti együttműködés, mikor világszerte még nem emlegették olyan gyakran. Márton Aron gyulafehérvári püspök az egész erdélyi magyarság érdekében lépett fel, valamennyi politikai megnyilatkozásában. Most Tökés László nagyváradi református püspökről mondható el ugyanez. Tapasztalataim szerint, nemegyszer feléled még a kölcsönös bizal-

matlanság is, de alapvető kérdésekben mégis az egymás sajátosságait, hagyományait tiszteletben tartó, őszinte összefogás munkál. Nem véletlen, hogy a most megjelent új tudományos folyóirat, a *Magyar Múzeum* címdoldalán ez az ajánlás található: „Petrus Pázmány et Gabriel Bethlen”. A nagy katolikus prímás és a nagy kálvinista fejedelem történelmi kézfogását az erdélyi szerkesztő, Szabó T. Ádám tartotta fontosnak ilyenképpen is tudatosítani a nemzet egészében.

— *Miben látod az 1989 után bekövetkezett vallásos és egyházi „újászületés” eddigi eredményeit, valamint jövőbeli távlatait?*

— A bukaresti államcsíny szándéka ellenére is megnyitotta a szabadabb vallásgyakorlás lehetőségét. Hiába kormányozzák az országot ugyanazok a személyek, más lobogó alatt, ha egyszer szembefordultak Ceausescu kíméletlen ateizmusával, akkor a vallásüldözést tovább nem folytathatják a régi módszerekkel. Az egyházak — éppen úgy, mint az erdélyi magyarok — azért találhattak azon nyomban önmagukra, mert tudták, hogy mit kell követelniük: elvett jogaikat, intézményeiket, lehetőségeiket. Igen jó érzékre vall, hogy a magyar egyházak közösen, szervezettel is szövetségbe tömörülve lépnek fel és igénylik egyházi és világi szolgálatuk szabadságát. Az iskolákat említeném első helyen. Romániában előre láthatóan csupán a sokszázados felekezeti iskolák visszaállítása biztosíthatja az anyanyelvű oktatást. A magyar egyházak együttesen kinyilvánították jogaikat elkobzott iskoláikhoz. Míg követelésük teljesül, addig is felekezeti iskolákat nyitottak, például Nagyváradon a római katolikusok is, a reformátusok is, Kolozsvárott egyelőre csak a reformátusok. Ezek az iskolák szívesen fogadnak minden magyar diákot, felekezetétől függetlenül.

Megjelentek az egyházi lapok. A római katolikus egyház is megindította a sajtóját. Márton Áron püspök azért nem fogadta volt el a lapengedélyt, mert a román cenzúra ellenőrizte volna a kiadványokat. Elképzelhető, hogy milyen szempontok szerint! A mostani — viszonylagos — sajtószabadságban derült ki, hogy jelentős szellemi erő, írói és szerkesztői tehetségek állhatnak munkába a római katolikus egyház szolgálatában. Éppen így támadt új életre a magyar protestáns egyházi sajtó is.

— *Van-e szerinted lehetőség a magyarság és a románság kölcsönös megbékélésére? Mik ennek a feltételei? Mi lehet ebben a kereszténység szerepe?*

— Élesen meg kell különböztetnünk a két román felekezetet: a görög katolikusokat és az ortodoxokat. Előbbi mártír egyház volt négy évtizeden át. Elnyomottságában sem fordult a római egyház, tehát a magyar római katolikusok ellen, noha a bukaresti hatalom megpróbálta arra ösztönözni, hogy a római katolikusok rovására szerezzen templomokat magának. Az ortodoxia — rossz történelmi hagyományait követve — az állam, ezáltal a Ceausescu-diktatúra engedelmes kiszolgálója volt, védelmezte a román párt templomrombolásait és különösen jeleskedett a magyarellenes uszításban. Megbocsáthatatlan bűnnek, a kereszténység elárulásának tartom, hogy a temesvári, nagyszabeni ortodox érsekségek vállalták a párt propagandistái által összeállított, hamis kiadványok gondozását, hitelesítését.

Mostanság a két román egyház halálos harcban áll egymással, az ortodoxok nem hajlandók visszaadni a görög katolikusoktól a sztálinizmus idején és módszereivel elkobzott templomokat, hazaárulóknak nevezik a „görögöket”, felújítják a háromszáz esztendő s rágalmakat. Visszatérő refrénjük, hogy a görög katolikusok a magyarok „ügnökei”, mit se törődve azzal, hogy ez az egyház volt

a román nemzeti gondolat kimunkálója, még a téves dákoromán hipotézisé is.

Magától értetődik, hogy az ortodoxia folytatja hadjáratát a magyarság ellen is. A kereszténység eszménye egyáltalán nem érvényesül a görög-keleti főpapok magatartásában. Márpedig az ő erkölcsi kötelességük lenne — márcsak „államvallási státusukból” fakadóan is —, hogy kezet nyújtsanak a görög katolikus románoknak és a magyar egyházaknak. Ezek bizonyosan szívesen szorítanak meg a feljük őszinte lélekkel kinyújtott kezet.

— *Áttelepülésed óta részt veszel a magyarországi közéletben, s mint az Erdélyi Szövetség elnökének, szereped van abban, hogy az anyaország hiteles képet kapjon az erdélyi magyarság helyzetéről, törekvéseiről. Miben látod a magyar politikai, illetve a hazai társadalmi szervezetek feladatait?*

— Szörnyű megcsalattatásunk most mutatja meg igazi rombolásait. A boldognak hazudott „Groza-korszak” idején (már a meghatározás is hamis, mert Petru Grozának soha nem volt tényleges hatalma, mindig a kommunista párt bábjaként cselekedett), az erdélyi magyarság tudatába ivódott, hogy nem önmagában, illetve a nemzetben kell bízni, hanem a bukaresti román „jövőnkben”. Harc helyett — kegyeket remélt. Az erdélyi magyar politikai gondolkodás ettől a csábító, alapvetően önfeladó, bátortalan felfogástól ma is nehezen tud szabadulni, ezért került fájdalmas lépéshátrányba, például az önrendelkezést alapelveként valló és követelő felvidéki, kárpátaljai vagy vajdasági magyarsággal szemben, amelyeket pedig mind-mind kíméletlenebbül megpróbált a diktatúra időszaka (kiteleptetések, magyarpogromok, stb.). Ami egész Európában kezd elfogadottá válni, az még nem természetes igény némely magyar vezető számára Erdélyben. Ebből a lelki kátyúból kell kivergődnünk, hogy erdélyi magyar jövőről egyáltalán beszélhessünk. E vonatkozásban pedig döntő szerepük lehet az egyházaknak.

Egyetlen példát említek, még a diktatúra idejéből. Czirják Árpád kanonok, esperes, a Szent Mihály-templom plébánosaként Kolozsvárott beszédeiben soha nem mulasztotta el „megszóllatni” a templom köveit, amelyek sok százados magyar jelenlétről, az erdélyi katolikus egyházmegye, Szent István alapítása, ezer esztendő történetéről tanúskodnak. Tette ezt akkor is, mikor ügynökök hada leste minden szavát, mikor figyelmeztették és fenyegették érte, és soha nem tudhatta, mikor kell vállára vennie hite és magyarsága keresztjét. Miként a mártír sorsú Pálffy Géza plébánosnak Székelyudvarhelyen. Van olyan hagyomány, amely nélkül nincs jövő.

— *Véleményed szerint mit hoz az erdélyi magyarság számára a közeli jövő, hogyan kellene alakulnia az erdélyi magyar önvédelemnek?*

— Mindeddig több vonatkozásban is fejtegettem, hogy megítélésem szerint mi lenne az anyaországnak, a nemzet törzsének elodázhatatlan kötelessége. Egyebek között az egyházak feladata. Tényleges felszabadulásunkat a „lágý” vagy „kemény” diktatúra nyomása alól éppen az mutatná meg igazán, bizonyítva nemzeti függetlenségünk visszaszerzését, ha nemcsak félénk szólalásokban, hanem okos tettekkel folytatnók ott, ahol Mohácsnál abbahagyta velünk a mostoha történelem. Mutatis mutandis: a mi korszakunknak megfelelő szinten és körülmények között, de ezeregyszáz esztendő Kárpát-medencei jelenlétünk felelősségével.

Pomogáts Béla